



Í hesi greinarøð, sum er í 10 pørtum, skriva vísindafólk á Fróðskaparsetri Føroya um evni, tey granska í. Hesaferð skrivar Hans Andrias Sølvará.

FRÓÐSKAPARSETUR
FØROYA

VITAN & VÍSINDI

HANS ANDRIAS
SØLVARÁ
Lektari í søgu



TÁ EFFERSØE ROYNDI AT FELLA JÓANNES BÓNDA

Í 1923 ROYNDI OLIVER EFFERSØE AT SPREINGJA SJÁLVTÝRISFLOKKIN Í EINI ROYND AT FELLA JÓANNES PATURSSON SUM FORMANN Í FLOKKINUM. KVETTIÐ MISEYDNAÐIST, MEN TAÐ SERLIGA VIÐ ÆTLANINI VAR, AT HON TYKIST VERA GÓÐKEND AV DONSKU STJÓRNINI. HINVEGIN EYDNAÐIST TAÐ OLIVERI EFFERSØE OG SAMBANDSFLOKKINUM AT FÁA DONSKU STJÓRNINA AT TAKA STØÐU TIL FØROYSKAN POLITIKK

Danmark og Noregi í politiskari orrustu

Í 1923 vóru politisku viðurskiftini millum Danmark og Noregi á veg inn í eina kreppu, sum hevði djúpar søguligar røtur. Tá Noreg loysti frá Svøríki í 1905, fóru norsk tjóðskaparfólk at vísa áhuga fyri norsku stórtíðini í miðöldini. Noreg hevði í miðöldini verið eitt sjálvstøðugt ríki, sum hevði lagt oyggjar í norðuratlantshavinum undir seg. M.a. vóru Grønland, Ísland og Føroyar komnar undir norskt ræði í 1200 talinum. Í 1380 fór Noreg saman við skattlondunum, Grønlandi, Íslandi og Føroyum, undir donsku krúnuna. Soleiðis var stóðan til 1814, tá danska krúnan noyddist at lata Noreg frá sær til Svøríki, meðan skattlondini vóru verandi undir donskum ræði. Ísland fór eina leið aftaná 1850, meðan Føroyar og Grønland vóru verandi undir donskum ræði.

Norsk tjóðskaparfólk, sum ikki hildu, at Noreg nakrantíð hevði latið tey gomlu skattlondini frá sær, kravdu í árunum aftaná 1905, at nýggjar samráðingar vóru tiknar upp við danir um skattlondini. Danmark varð lagt undir at hava svikið Noregi í 1814. Hægstarættardómari Albert Balcher skrivaði t.d. hótandi í norska blaðnum *Nationen* 4. mai 1923, at »den bevægelse, som er rejst i Norge til gjenerhvervelse av de gamle skatlande mot vest« snúði seg um »Norges suverænitetskrav ... som man derfor ikke forhandler saa altfor længe om. Man fremsætter sine krav. Og blir ikke kravene imødekommet, følger et »derefter« der antagelig kommer raskere end 1905«. Tann 13. juni 1923 kravdi norsk professorin í rættarvísindum, Gjelsvik, í norska blaðnum *Den 17. maj*, at Noregi skuldi krevja at fáa Grønland

frá Danmark, og í Føroyum skuldi Noreg krevja fólkaatkvøðu. Hann metti, at stórir meiriluti fór at vera í Føroyum fyri eini samanlegging við Noreg. Aðrir norskir tjóðskaparmenn hildu uppá, at ríkismyndugleikarnir í Keypmannahavn vanrøktu Føroyar.

Hetta stríðið fekk avleiðingar fyri politisku viðurskiftini í Føroyum.

Føroyskur politikkur kemur upp í málið

Sjónarmiðini hjá Gjelsvik fingudanskar miðlar at taka málið upp. Konservativa danska blaðið *Nationaltidende* endurgav 13. juni 1923 sjónarmiðini hjá Gjelsvik. Blaðið hevði eisini fingið føroyska sambands- og fólka-tingsmannin Oliver Effersøe at gera viðmerkingar til sjónarmiðini.

Effersøe vildi sambært samrøðuni vera við, at eingi prógv vóru fyri, at føroyingar vóru norskir. Hann helt uppá, at nógv reint danskt blóð var í føroyska fólkinum. Hann staðfesti eisini, at einki ynski var í Føroyum um at koma undir norskt vald, og at eingin undirtøka hevði verið fyri tí, um ein fólkaatkvøða var um spurningin í Føroyum. Føroyingar høvdu samtykt, at oyggjarnar skuldu vera undir donskum valdi, og teir høvdu eingi ynski um, at hetta skuldi broytast.

Jóannes Patursson var í Noregi um hetta mundið. Hann búði m.a. hjá norska tjóðskaparmanninum Johan Kastberg, og ferðast millum norsk tjóðskaparfólk, sum ikki høvdu nógv gott at bera Danmark. Tá Jóannes Patursson frætti um úttalilsini hjá Effersøe spanaði hann. Hann skrivaði eitt svar til Effersøe, sum hann 27. juni almannakunngjórði gjøgnum norska fjarritafelagið. Har helt hann uppá, at føroyingar vóru norðmenn,

og at danskir myndugleikar høvdu vanrøkt Føroyar. T.d. vildu teir ikki taka til eftirtektar, at lögtingið fleiri ferðir hevði samtykt, at undirvísingarmálið í Føroyum skal vera føroyskt – ikki danskt. Teir vildu enná ikki taka einmæltu samtyktir lögtingsins til eftirtektar. At enda slerdi hann fast, at tá Effersøe segði, at føroyingar einki ynski høvdu um at fara undir norskt vald, so kundi tað bara skiljast soleiðis, at føroyingar ikki vildu geva seg undir norskt vald undir teimum somu harðrendu treytum, sum teir høvdu verið undir donskum valdi. Í samrøðum við norsk blóð varð Patursson, t.d. í yvirskrift í norska Dagbladet 29. juni 1923, m.a. endurgivin fyri at hava sagt, at »Færøylene bør gi sig inn under den norske krone«.

Hetta var krás í oyrunum hjá víðgongdum norskum tjóðskaparfólki, men Oliver Effersøe helt, at nú var Jóannes Patursson farin út um alt mark. Og tað helt danska stjórnin helst eisini.

Danskur politikkur kemur upp í málið

Danska stjórnin hjá Neergaard, sum kom til valdið í 1920, hevði ikki góð viðurskifti við føroysku sjálvstýrisrørsluna. Sjálvstýrisrørslan misti álit á stjórnini longu í 1920, tá Neergaard setti ein fyrrverandi amtmann í Føroyum, Svenning Rytter, í starv sum løgmálaráðharra. Rytter hevði sum amtmáður í Føroyum frá 1911 til 1918 ongantíð fjalt, at hann stuðlaði Sambandsflokkinum á lögtingi. Sum amtmáður var hann formaður í lögtinginum, har hann vanligu atkvøddi saman við Sambandsflokkinum. Viðurskiftini millum Rytter og Patursson, sum amtmáðurin ikki hevði nakað



Svenning Rytter var Føroya amtmáður frá 1911-1918 – eitt starv, sum gjórði hann til tingsformann. Hann arbeiddi tætt saman við Sambandsflokkinum á tingi og var illa lýddur av sjálvstýrisfólki. Í 1920-1924 varð hann løgmálaráðharri í stjórnini hjá Neergaard og fekk ábyrgdina av Føroyum.

álit á, vóru vánalig. Rytter legði frá sær sum amtmáður í 1918, tí at hann ikki metti donsku stjórnina hjá Zahle stuðla sær nógv mótvegis Sjálvstýrisflokkinum. Hann klamsaði við hurðini, tá hann fór, men Neergaard gav honum lön fyri drúgvu tænastu og tilnevndi hann løgmálaráðharra. Tað var so lagnunnar speisemi, at løgmálaráðharrin hevði ábyrgdina av føroyskum viðurskiftum. Nú fekk hann móguleika fyri politiskt at hjálpa Sambandsflokkinum móti Sjálvstýrisflokkinum.

Tað fekk hann eisini høvi til. Tann 28. juni 1923 fanst Effersøe í *Nationaltidende* at orðunum hjá Paturssyni í Noregi. Effersøe segði við blaðið, at: »Tiden er maaske nok inde nu, da man